

Omgaan met
gestorvenen
Leven voorbij
de dood

Hans Stolp en
Margarete van den Brink

Hans Stolp / Margarete van den Brink

Omgaan met gestorvenen

Leven voorbij de dood

Negende druk

AnkhHermes

Inhoud

Vooraf 7

- 1 De tragiek van het traditionele christendom (*Margarete*) 11
- 2 Het verloren geheim (*Hans*) 18
- 3 Het opengaan van de geestelijke wereld (*Margarete*) 28
- 4 Schouwen tot voorbij de grens (*Hans*) 38
- 5 De zeven stappen naar de Lichtwereld (*Hans*) 49
- 6 Onze inwerking als mens op de drie geestelijke werelden (*Margarete*) 63
- 7 De goddelijke kern in ons (*Margarete*) 66
- 8 Lichaam, ziel en geest (*Margarete*) 71
- 9 De weg na de dood door de gebieden van de geestelijke wereld (*Margarete*) 74
- 10 Tot tweemaal toe verdreven uit het Paradijs ... (*Hans*) 95
- 11 De ommekeer en de vernieuwing door Jezus Christus (*Margarete*) 108
- 12 De band van de gestorvenen met de levenden (*Margarete*) 127
- 13 Wat wij voor de gestorvenen kunnen doen (*Hans*) 152

Noten 167

Over de auteurs 171

Vooraf

Wat gebeurt er met een geliefde die sterft? Steeds meer mensen voelen van binnen met een innerlijk zeker weten aan dat de dood het einde niet is. Maar als de dood geen einde is, hoe gaat het dan verder aan de overkant van de dood?

Het is deze oeroude vraag – waarvoor iedereen komt te staan die een geliefde moet afstaan aan de dood –, die ons bracht tot het schrijven van dit boek. Want er bestaat wél een antwoord op deze vraag! Een antwoord dat niet alleen gegeven wordt door de oosterse godsdiensten, maar dat ook in het christendom werd doorgegeven. Weliswaar moest dit antwoord eeuwenlang in het geheim worden doorgegeven, en is het daardoor door velen vergeten, maar niettemin bestaat dat antwoord nog wel!

In dit boek willen wij de visie van dit verborgen christendom op het voortgaande leven voorbij de dood opnieuw onder de aandacht brengen. Om daarbij te zien dat dit antwoord verrassend parallel loopt met de antwoorden die de oosterse traditie op deze vraag geeft.

Het is zeker geen gemakkelijk boek geworden. Dat kán het ook niet zijn, want het inzicht in het voortgaande leven aan de overkant van de dood is nauw verbonden met andere inzichten, die in het oorspronkelijke christendom nog bekend waren, maar die in de hoofdstroom van het christendom verloren zijn gegaan. Al die oude inzichten samen maken heel helder wat er gebeurt wanneer een mens sterft, en hoe diens weg vervolgens verloopt door de geestelijke werelden. Dit boek leent zich dan ook heel goed voor bespreking en doordenking in groepen, maar laat zich natuurlijk ook heel goed in de stilte, alleen, lezen.

Wij, de beide schrijvers van dit boek, hebben er met heel veel plezier aan gewerkt. Voelend dat we daarmee niet alleen een eigen innerlijk verlangen realiseerden, maar dat we zo ook gehoor gaven aan stille stemmen vanuit de geestelijke wereld. Want juist vanuit die wereld komt de oproep om onze angst voor de dood af te leggen en ons innerlijk weer vertrouwd te maken met de oude geheimen van de dood, en daarmee ook met de geheimen van het leven zelf. Want wie de angst voor de dood aflegt, legt daarmee ook de angst voor het leven van zich af en kan onbevangen het leven hier en nu op zich af laten komen. Daarom veranderen de inzichten van dit boek niet alleen de gangbare visie op de dood en onze gevoelens ten aanzien van de dood, maar ook onze houding ten aanzien van het leven.

Velen van ons die een geliefde verloren hebben aan de dood, leven innerlijk verder met die geliefde: we praten tegen haar of hem, we branden een kaars bij de foto van onze geliefde en we vieren haar of zijn sterfdag en verjaardag. Gevoelsmatig immers blijft de band van liefde bestaan, ook al is de ander gestorven. En zo geven we, dikwijls intuïtief, spontaan, gehoor aan dat oude weten, dat échte liefde eeuwig is en nooit ophoudt. Maar we staan er niet zo vaak bij stil dat ook onze geliefde aan de overkant op ons betrokken blijft en ons met liefde blijft omringen. En dat onze geliefde daar, in de geestelijke wereld, gevoelig blijft voor alles wat er vanuit ons hart naar haar of hem uitgaat.

We blijven dus met elkaar verbonden, ook al leeft de een hier op aarde en de ander daar, in de geestelijke wereld. Daarom willen we in dit boek ook duidelijk maken hoe je nu, in deze nieuwe situatie, met elkaar kunt omgaan, wat wij hier op aarde mogen doen voor onze geliefde in de geestelijke wereld, en omgekeerd: wat onze geliefde in de geestelijke wereld nu voor ons doet en betekent. We mogen dus leren op een nieuwe, maar zeker zo intense manier als vroeger met elkaar om te gaan!

Laat ons, voordat u aan de lezing van het boek zelf begint, mogen besluiten met een wens: dat u de inhoud van dit boek niet alleen met uw hoofd zult begrijpen, maar dat door de lezing van dit boek het oude weten van uw eigen hart weer terugkomt. Zodat u heel concreet zult mogen ervaren hoe u ook in deze nieuwe situatie met liefde, warmte en wetende wijsheid met uw geliefde aan de overkant verbonden blijft.

Margarete van den Brink / Hans Stolp

1

De tragiek van het traditionele christendom

Bestaat er leven na de dood?

'Ik hoop het', zeggen sommigen, of: 'Ik weet het niet, ik zal wel zien.' Anderen: 'Na de dood is alles afgelopen', of: 'Niemand weet of er wel een leven na de dood bestaat en we zullen dat ook nooit te weten komen. Er is immers nog nooit iemand teruggekomen ...'

De verwarring over de vraag of er een voortbestaan is na de dood is groot. We weten het niet.

Eigenlijk zouden we beter kunnen zeggen: we weten het niet méér. Want in vroeger tijden was dat anders. In de Middeleeuwen en daarvoor was het voor ieder mens vanzelfsprekend dat je na de dood verder leefde. Iedereen beleefde dat en wist dat van binnenuit heel zeker. De heilige boeken spraken erover en de geestelijke leiders wezen er steeds weer op. Het kwam zelfs niet in de mensen op om de vraag of er leven na de dood is ter discussie te stellen.

In onze tijd neemt de twijfel over het voortgaande leven na de dood steeds meer toe. Het is zelfs zo dat mensen voor wie het leven na de dood twintig, dertig jaar geleden nog vanzelfsprekend was, vandaag de dag zeggen dat zij het niet meer weten.

Op zich genomen is dat merkwaardig. Niet alleen omdat het voor het eerst in de geschiedenis is dat deze twijfel zo algemeen wordt, maar ook omdat er zoveel over het leven na de dood bekend is. Wat is er aan de hand?

Alle grote godsdiensten en geestelijke stromingen gaan uit van

een voortbestaan na de dood. In oude documenten als de *Brihadaranyaka Upanishad*, *Het Egyptische Dodenboek* en *Het Tibetaanse Dodenboek* vind je levendige beschrijvingen over de weg die de gestorvene in het hiernamaals gaat. Ook de Bijbel spreekt erover, zowel in het Oude als in het Nieuwe Testament. Binnen het christendom is het voortbestaan daarom altijd een erkend feit geweest.

De opvattingen over het leven na de dood werden en worden binnen het westerse christendom vooral door de protestantse en rooms-katholieke kerken verwoord en bepaald. Dat was eeuwenlang het geval. Maar het proces van secularisering dat de samenleving beïnvloedt, treft in onze tijd ook de kerken. Het gevolg is dat de gangbare geloofsovertuigingen ter discussie komen te staan en hier en daar verdwijnen.

Het kerkelijk gezag in Rome reageert daarop door de traditionele geloofswaarden van de rooms-katholieke kerk met hand en tand te beschermen. De protestantse kerken vallen meer en meer in twee verschillende categorieën uiteen. Aan de ene kant zien we kerken die vasthouden aan de traditionele geloofsopvattingen, terwijl aan de andere kant kerken ontstaan die zich daar min of meer los van maken en die vooral de maatschappelijke vragen benadrukken, maar op de oude religieuze vragen steeds onduidelijker en schimmiger reageren.

Welke consequenties heeft die ontwikkeling voor het geloof in het voortbestaan na de dood? Wat is, kort gezegd, de traditioneel-protestantse opvatting over het leven na de dood? En wat de rooms-katholieke?

De traditioneel-protestantse kerken gaan ervan uit dat er na de dood twee mogelijkheden bestaan. Je gaat naar de hemel of naar de hel. Je komt in de hemel als je tijdens je leven overeenkomstig de geboden van God en de Bijbel hebt geleefd. Heb je dat niet gedaan, of heb je je zonder je zonden te belijden zo zwaar misdragen dat redding onmogelijk is, dan ga je naar de hel.

Het rooms-katholicisme heeft een vergelijkbare opvatting. Als

je je overeenkomstig de kerkelijke voorschriften gedragen hebt, ga je naar de hemel. Ben je slecht geweest, niet tot inzicht gekomen en heb je met de hulp van de kerk geen boete gedaan voor je zonden, dan ga je naar de hel. Het verschil tussen de roomse en de protestantse opvatting ligt vooral in datgene wat de gestorvene direct na de dood meemaakt. De rooms-katholieke leer vertelt dat degene die overlijdt direct na de dood eerst door een louteringsproces in 'het vagevuur' heen gaat voordat hij of zij in de hemel komt. Het vagevuur wordt gezien als een soort tussentoestand tussen de aarde en de hemel waar de overledene boete doet voor alles wat zij of hij tijdens het leven verkeerd heeft gedaan of nagelaten. Pas als de gestorvene door een verterend vuur van alle zonden schoongewassen is, kan deze de hemel binnengaan.

Die tussenfase maken alle gestorven gelovigen door, behalve zij die heilig zijn. Heiligen zijn mensen die al tijdens hun aardse leven een staat van volmaaktheid hebben bereikt. Omdat zij op aarde al 'schoon' geworden zijn, hoeven zij niet meer door het vagevuur. Zij worden na hun dood direct in de hemel opgenomen.

Een belangrijk kenmerk van de rooms-katholieke kerk is dat zij haar gelovigen al tijdens het leven op aarde de mogelijkheid schenkt om 'aflaten' te verdienen die het verblijf in het vagevuur bekorten. Een aflaat is een kerkelijke verordening die mensen na boetedoening en extra religieuze handelingen een deel van de tijd in het vagevuur kwijtscheldt. Zo besloot bijvoorbeeld Paus Johannes Paulus II door middel van een pauselijke bul dat ter gelegenheid van het heilige jaar 2000 extra aflaten verdiend kunnen worden door daden van naastenliefde, vasten en pelgrimstochten naar Rome of het Heilige Land.

Zowel binnen de traditioneel-protestantse kerken als in de rooms-katholieke kerk wordt het leven in de hemel na de dood gezien als een leven in een sfeer van rust en vrede en eeuwig lofzingen rond Gods troon.

Binnen de rooms-katholieke kerk betekent dat ook samenzang met Engelenkoren die afkomstig zijn uit verschillende gebieden in de hemelwereld. De hel wordt in deze kerk even afschrikwekkend voorgesteld als in de traditioneel-protestantse, als een toestand van brandende pijn, kwelling en godverlatenheid. Daarbij is het leven van de mens na de dood in de hemel of in de hel voor beide stromingen eeuwig. Dat wil zeggen: voor altijd en zonder einde.

Terwijl binnen onze samenleving aan de ene kant de twijfel over het leven na de dood groeit, neemt – wonderlijkerwijze – aan de andere kant de belangstelling voor alles wat met dood, sterven en het leven na de dood te maken heeft met de dag toe. Lezingen en workshops die het leven na de dood tot onderwerp hebben trekken honderden mensen die daarover willen horen. Bovendien verschijnt het ene na het andere boek op dit gebied. Ook worden de vragen die mensen hebben indringender en specifiek. Vaak zijn deze het gevolg van buitengewone persoonlijke belevenissen als bijvoorbeeld het verlies van een geliefde of een bijna-doodervaring. Het is alsof wij mensen voelen dat over een onderwerp als het leven na de dood bij lange na nog niet alles is gezegd, en we willen daar meer van weten. Maar waar moet je met je vragen heen?

Van oudsher gingen mensen met vragen op dit gebied naar een pastoor of een dominee. Dat is ook nu nog het geval. Maar wat gebeurt er als je dat doet? De ervaring wijst uit dat het antwoord afhankelijk is van de vraag waar de pastoor of de dominee persoonlijk staat. De een zal in zijn antwoord de traditionele kerkelijke opvatting weergeven, terwijl de ander, die zich daarvan heeft losgemaakt, iets zal zeggen in de trant van: 'De kerk heeft altijd dit of dat gezegd, maar daar geloven we nu niet meer zo in.' Of: 'Is er leven na de dood? Mogelijk, ik weet het niet.' Antwoorden die de verwarring bij de vragende mensen nog groter maken. Opvallend is dat veel antwoorden van rooms-katholieke of protestantse pastores verwoorden

wat de dood níét is en niet wat de dood wél is. Voor sommigen is overigens zelfs het hele bestaan van God een open vraag geworden.

Een tijd geleden stond er in het dagblad Trouw een interview met ds. Carel ter Linden uit Den Haag.

Het interview vond plaats ter gelegenheid van het verschijnen van zijn boek *Een land waar je de weg niet kent*.¹ Het gaat over de omgang met mensen die rouwen als gevolg van het overlijden van een geliefde. Het materiaal voor dit boek verzamelde Ter Linden in de vijftien jaar dat hij rouwgroepen begeleidde. Toen hij de laatste hand aan zijn boek legde, bleek zijn eigen vrouw ongeneeslijk ziek. Zij stierf een jaar later.

Op de vraag van de interviewer hoe hij zelf tegen het leven na de dood aankijkt, antwoordde Ter Linden:

Dat is de moeilijkste vraag die u mij kunt stellen. We kunnen hoogstens ergens op hopen, iets vermoeden, ergens op vertrouwen. Ik hoop dat ik God zal 'zien'. Eindelijk. Dat mij iets onthuld wordt van het geheim van deze wereld en dit leven. Ik zou zo graag een keer achter de schermen kijken. Tegelijkertijd zegt mijn verstand dat dat onmogelijk is. Vroeger dacht de mens dat hij een onsterfelijke ziel had die aan het sterfelijke lichaam ontsnapte en naar God ging. Dat is voor veel gelovigen geen aannemelijke gedachte meer. Onze ziel leeft dankzij het feit dat onze hersenen leven, maar als die sterven, sterft ook de ziel.

Toch blijf ik, bijna tegen beter weten in, hopen dat mijn geloven, al was het maar een moment, mag overgaan in aanschouwen.

Maar misschien betekent voortleven bij God niet zozeer 'hem aanschouwen' als wel 'voortleven in mensen'. Wat in Gods geest is gezegd of gedaan gaat niet verloren, maar blijft bewaard als een klein schakeltje in Gods geschiedenis.²

Deze woorden laten zien dat hier een mens aan het woord is in wiens hart een diep verlangen leeft naar God en die hoopt dat hij na de dood de waarheid omtrent het bestaan van God zal leren kennen. Tegelijkertijd zegt zijn intelléct hem dat dat verlangen onmogelijk en irreëel is. De wetenschap heeft immers aangetoond dat dát wat wij in kerkelijke zin altijd ziel hebben genoemd, alleen leeft dankzij het feit dat wij hersenen hebben. Sterven wij, dan sterft ook ons lichaam en dus ook onze hersenen en onze ziel. Met andere woorden: dan blijft er niets meer van ons over.

In Ter Linden wordt heel de geestelijke worsteling van de mens in onze tijd zichtbaar: de mens die diep naar het contact met God verlangt, die innerlijk ook voelt en weet dat Hij bestaat, maar wiens verstand dat gevoel steeds weer ontkracht en daar zoveel twijfel bij weet te zaaien dat er niets meer overblijft.

Ter Linden is echter niet zomaar een mens, hij is ook dominee van de hervormde kerk. In die functie heeft hij de taak mensen te begeleiden op hun religieuze weg naar God en op hun sterfbed naar de dood. In zijn geval zijn dat niet alleen gewone mensen, maar doordat hij voorganger was in de Kloosterkerk in Den Haag, ook leden van de koninklijke familie.

Zijn woorden maken duidelijk dat hij en daarmee ook zijn kerk de belangrijkste antwoorden op de vragen van het bestaan niet meer weet. Er wordt afstand genomen van de traditionele geloofsopvattingen, maar daarvoor wordt niets anders in de plaats gesteld. Het gevolg zijn kerkdiensten waarin woorden worden gebruikt die geen vulling hebben en waar leegte heerst. Het is dan ook niet verwonderlijk dat mensen in groten getale hun kerklidmaatschap opzeggen en uit het kerkelijk leven stappen. Velen kunnen de leegte niet langer verdragen en gaan elders op zoek. Dat geldt vooral voor hen die zelf diepgaande religieuze belevenissen hadden. Belevissen als uittredingen, bijna-doodervaringen, reizen in de geestelijke of de hemelwereld, ontmoetingen met gestorvenen en derge-

lijke. Ervaringen waarvoor ook binnen de traditionele kerken nog steeds geen ruimte is. Als mensen van deze tijd willen we die vragen en gebeurtenissen echter begrijpen om ze een plaats te kunnen geven, zowel in ons eigen leven als in een groter verband. De hunkering naar echte antwoorden is groot. Maar waar zijn ze te vinden?